

ALISHER NAVOIYNING “SIROJ UL-MUSLIMIN” ASARI
MANBALARI VA TALQINI

Rizamuxamedova Ozoda Abdugafur qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti
universiteti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Siroj ul-muslimin” asari manbalari va talqini ilmiy asosda yoritiladi. Asarning mazmuni Qur’on oyatlari, hadislar hamda fiqhiy manbalar bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. Shuningdek, asarning she’riy shaklda yozilgani diniy bilimlarni oson tushunish va eslab qolishga yordam berishi ham ko‘rsatib beriladi. Maqolada asardan olingan aniq parchalar orqali aqida va shariat masalalari sharhlanadi hamda zamonaviy tadqiqotchilar fikrlari bilan solishtirib izohlanadi. Natijada “Siroj ul-muslimin” asarining ilmiy, ma’rifiy va amaliy ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Siroj ul-muslimin, Alisher Navoiy, aqida, shariat, tasavvuf, fiqh, hadis, diniy adabiyot, nazmiy asar, islom ilmlari

Annotation. This article provides a scholarly analysis of the sources and interpretation of Alisher Navoi’s work “Siroj ul-muslimin.” The study examines the text in relation to the Qur’an, hadith, and Islamic jurisprudence, highlighting its foundation in religious knowledge. In addition, the work’s poetic form helps readers understand and remember religious concepts more easily. The article includes textual examples to explain key aspects of aqidah and sharia, and compares them with the views of modern researchers. As a result, the work’s scientific, educational, and practical significance is demonstrated.

Keywords: Siroj ul-muslimin, Alisher Navoi, aqidah, sharia, Sufism, fiqh, hadith, religious literature, poetic text, Islamic studies

Аннотация. В данной статье проводится научный анализ источников и содержания произведения Алишера Навои «Сирож ул-муслимин». Текст рассматривается в связи с Кораном, хадисами и исламским правом, что

позволяет раскрыть его религиозно-научную основу. Также показано, что поэтическая форма произведения помогает легче понимать и запоминать религиозные знания. В статье приводятся примеры из текста, раскрывающие вопросы акиды и шариата, а также сопоставляются с мнениями современных исследователей. В результате показано научное, просветительское и практическое значение данного произведения.

Ключевые слова: Сирож ул-муслимин, Алишер Навои, акида, шариат, тасаввуф, фикх, хадис, религиозная литература, поэтический текст, исламские науки

KIRISH

Alisher Navoiy o'zbek adabiyotining eng yirik vakillaridan biri bo'lib, uning ijodi faqat badiiy adabiyot bilan cheklanmaydi. U diniy, tasavvufiy va ma'rifiy yo'nalishlarda ham muhim asarlar yaratgan mutafakkirdir. Navoiy yashagan davrda ilm, din va adabiyot bir-biridan ajralmagan holda rivojlangan bo'lib, shoir ham bu yo'nalishlarning barchasini o'z ijodida uyg'unlashtira olgan. Navoiy nafaqat so'z san'atkori, balki chuqur diniy bilimga ega bo'lgan alloma sifatida ham e'tirof etiladi. Uning asarlarida Qur'on, hadis va tasavvuf ta'limotining ta'siri yaqqol seziladi. Shu sababli uning ijodi nafaqat estetik, balki ma'naviy va tarbiyaviy ahamiyatga ham ega hisoblanadi. Ayniqsa, uning diniy mazmundagi asarlari o'z davrida ham, keyingi davrlarda ham muhim qo'llanma vazifasini bajargan.

Navoiyning diniy yo'nalishdagi asarlari orasida "Siroj ul-muslimin" alohida o'rin egallaydi. Bu asar sof diniy mazmunda yozilgan bo'lib, unda islom aqidasi, e'tiqod asoslari va shariat hukmlari izchil tarzda bayon qilingan. Asarning asosiy maqsadi musulmonlar uchun zarur bo'lgan diniy bilimlarni sodda, tushunarli va tizimli shaklda yetkazishdir. Mazkur asar tasavvuf ta'limoti bilan ham chambarchas bog'liq. Unda shariat insonning ma'naviy kamolot yo'lidagi birinchi va zarur bosqich sifatida talqin qilinadi. Bu esa asarning faqat diniy qo'llanma emas, balki insonni tarbiyalovchi, uni ichki poklikka yo'naltiruvchi asar ekanini ko'rsatadi. Shuningdek, "Siroj ul-muslimin" asarining yana bir muhim jihati uning nazmiy shaklda yozilganidir. Murakkab diniy tushunchalar she'riy shaklda berilgani sababli

ularni tushunish va eslab qolish osonlashadi. Bu usul o'sha davr uchun juda qulay va samarali hisoblangan bo'lib, keng omma orasida diniy bilimlarni yoyishda muhim rol o'ynagan.

Asarning yana bir muhim tomoni shundaki, u Qur'on oyatlari, hadislar va fiqhiy manbalarga tayangan holda yaratilgan. Bu esa uning ilmiy asosga ega ekanini ko'rsatadi. Tadqiqotchilar ham Navoiy bu asar orqali diniy bilimlarni tizimli ravishda bayon qilishga harakat qilganini alohida ta'kidlaydilar. Bundan tashqari, asarning yaratilishiga sabab bo'lgan omillar ham muhim ahamiyatga ega. Navoiy o'z davrida diniy bilimlarni xalq uchun yanada tushunarli shaklda yetkazish zarurligini his qilgan va shu ehtiyoj asosida ushbu asarni yaratgan. Asarning muqaddima qismida ham bu niyat ochiq ifodalangan bo'lib, u diniy bilimlarni keng ommaga yetkazishga qaratilganini ko'rsatadi. Shu jihatdan qaralganda, "Siroj ul-muslimin" asari faqat adabiy asar emas, balki diniy-ma'rifiy yo'nalishda yozilgan muhim ilmiy manba sifatida ham alohida e'tiborga loyiqdir. Ushbu maqolada aynan shu asarning manbalari va talqini ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

MUHOKAMA

"Siroj ul-muslimin" asari mazmun jihatdan islom aqidasi va shariat hukmlarini izchil bayon qiluvchi manzuma hisoblanadi. Asarning asosiy manbalari Qur'on oyatlari, hadislar va fiqhiy qarashlarga borib taqaladi. Bu jihat uni faqat adabiy emas, balki diniy-ilmiy asar sifatida ham ko'rsatadi. Shu sababli asarni o'rganishda uning nafaqat badiiy tomoniga, balki ilmiy asoslariga ham e'tibor qaratish muhim hisoblanadi. Asarda dastlab aqida masalalari yoritiladi. Masalan, iymon shartlari haqida quyidagi baytlar keltiriladi:

"Buru n ul nimakim, farz etti Yazdon,
Erur oqilg'a bolig' bo'lg'ach iymon."

Bu bayt orqali iymon har bir balog'atga yetgan inson uchun zarur ekani ko'rsatiladi. Baytda iymonning majburiyligi sodda, lekin aniq tarzda ifodalangan bo'lib, u diniy bilimni murakkab tushunchalarsiz tushuntirishga xizmat qiladi. Keyingi baytlarda esa iymonning asosiy shartlari sanab o'tiladi: Allohga, farishtalarga, kitoblarga, payg'ambarlarga, qiyomat kuniga va taqdirga ishonish. Bu

mazmun Qur'on va hadisda qida tizimi bilan to'liq mos keladi va o'quvchiga ishonch asoslarini ketma-ket va tushunarli tarzda yetkazadi. Tadqiqotlarda ham ta'kidlanishicha, Navoiy aqidani amaldan ustun qo'yadi, ya'ni aqida to'g'ri bo'lmasa, amal mukammal bo'lmaydi. Bu yondashuv islom ilmlaridagi umumiy qarash bilan hamohang bo'lib, insonning ichki ishonchi uning tashqi amallaridan ustun turishini ko'rsatadi. Shu orqali Navoiy o'quvchini faqat amal qilishga emas, balki avvalo to'g'ri e'tiqodga ega bo'lishga undaydi. Asarning keyingi qismida shariat hukmlari bayon qilinadi. Bu yerda tahorat, namoz, ro'za kabi ibodatlar haqida aniq ko'rsatmalar beriladi. Masalan: "Tahorat ichra bilkim, to'rt erur farz..."

Bu misolda tahoratning farzlari aniq va sodda qilib berilgan. Baytlar qisqa bo'lsa-da, undagi ma'no to'liq va tushunarli. Bu esa asarning amaliy ahamiyatini oshiradi, chunki o'quvchi nafaqat o'qiydi, balki o'rganadi va qo'llay oladi. Tadqiqotchilar ham bu jihatni alohida qayd etib, asarning fiqhiy manbalar bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi. Shuningdek, asarning muhim jihatlaridan biri uning nazmiy shaklda yozilganidir. Bu haqda manbalarda ta'kidlanishicha, murakkab diniy bilimlar she'riy shaklda berilganda, ularni tushunish va eslab qolish osonlashadi. Bu usul ayniqsa keng omma uchun qulay bo'lib, diniy bilimlarning tezroq tarqalishiga yordam bergan. Shu jihatdan qaraganda, Navoiy faqat bilim bermaydi, balki uni qanday qilib yetkazishni ham yaxshi bilgan.

Asarning muqaddima qismida esa muallif uning yozilish sababini ham ochib beradi. Navoiy diniy bilimlarni xalq uchun tushunarli shaklda yetkazish zarurligini anglab, shu asarni yozishga kirishganini aytadi. Bu haqda matnda quyidagicha bayon etiladi:

"Dedimkim, aylayin bir nusxa mastur
Ki, bo'lg'ay dinu islom uyi ma'mur."

Bu bayt asarning asosiy maqsadini aniq ko'rsatadi — din va islomni mustahkamlashga xizmat qilish. Bu yerda muallif o'z oldiga aniq vazifa qo'yadi va butun asar davomida shu maqsadga sodiq qoladi. Bundan tashqari, tadqiqotchilar "Siroj ul-muslimin"ni boshqa fiqhiy asarlar bilan ham qiyoslaydi. Xususan, uni Marg'inoniy "Hidoya" asari bilan solishtirish orqali undagi fiqhiy asoslar yanada

ravshanroq ko‘rinadi. Bu qiyos shuni ko‘rsatadiki, Navoiy diniy bilimlarni mustaqil tarzda emas, balki mavjud ilmiy an‘ana asosida bayon qilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiyning “Siroj ul-muslimin” asari diniy-ma‘rifiy mazmundagi muhim manbalardan biri hisoblanadi. Asar Qur‘on, hadis va fiqhiy bilimlarga tayangan holda yozilgan bo‘lib, unda aqida va shariat masalalari izchil tarzda bayon qilingan. Asarning nazmiy shaklda yozilgani uning o‘ziga xos jihatlaridan biri bo‘lib, bu usul orqali diniy bilimlar yanada tushunarli va esda qoladigan shaklda berilgan. Shu sababli asar keng o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, amaliy ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, “Siroj ul-muslimin” nafaqat diniy bilim beruvchi asar, balki o‘zbek adabiyotida ilmiy-badiiy yo‘nalishni rivojlantirgan muhim manbalardan biri sifatida ham ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy, A. (2000). *Siroj ul-muslimin*. Toshkent: Fan.
2. Eshniyazova, M. B. (2024). *Alisher Navoiyning “Siroj ul-muslimin” asarida diniy-tasavvufiy g‘oyalar*. Journal of Innovation, Creativity and Art, 3(6).
3. Kenjaboy, G. M. (2024). “*Siroj ul-muslimin*” va “*Hidoya*” matnlari muqoyasasi. IMRAS Journal, 7(7).
4. Karimov, N. (2008). *O‘zbek adabiyoti tarixi*. Toshkent: O‘zbekiston.
5. Qosimov, B. (2004). *O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Sharq.
6. Haqqul, I. (2000). *Tasavvuf saboqlari*. Toshkent: Sharq.
7. Marg‘inoniy, B. (2022). *Hidoya* (1-juz). Toshkent.
8. Zohidov, V. (1961). *Alisher Navoiy*. Toshkent.